

УДК 821.161.2Шев:82.09]:39(470.56=161.2)

БОНДАРЕНКО ГАЛИНА

кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

BONDARENKO HALYNA

a Ph.D. in History, a leading research fellow at the *Ukrainian Ethnological Centre* Department of the Ukrainian National Academy of Sciences M. Rylskiy Institute for Art Studies, Folkloristics and Ethnology

Бібліографічний опис:

Бондаренко, Г. (2020) Зарубіжне шевченкознавство в контексті досліджень народної культури українців (за матеріалами діяльності Інституту Тараса Шевченка). *Народна творчість та етнологія*, 5/6 (387/388), 84–87.

Bondarenko, H. (2020) Foreign Shevchenko Studies in the Context of the Researches of the Ukrainians Folk Culture (After the Materials of the *Taras Shevchenko Institute* Activity). *Folk Art and Ethnology*, 5/6 (387/388), 84–87.

ЗАРУБІЖНЕ ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ (за матеріалами діяльності Інституту Тараса Шевченка)

Діяльність зарубіжних громадських інституцій у напрямі розвитку та популяризації наукових досліджень української культури, зокрема етнологічних, фольклористичних студій, на сьогодні незаслужено оминається увагою і залишається недостатньо дослідженою в Україні. До таких об'єднань належить Інститут Тараса Шевченка (далі – ІТШ), створений у 1993 році. Саме тоді в м. Оренбурзі (Російська Федерація) науковець-літературознавець Леонід Большаков (родом з Чернігівщини) на зібранні Оренбурзької української культурно-просвітницької організації ім. Т. Шевченка представив проект громадського об'єднання «Інститут Тараса Шевченка». З 1995 року Інститут набув статусу структурного під-

розділу Оренбурзького державного університету, отримавши назву «Інститут Шевченка – Центр енциклопедичних проєктів». Л. Большаков став його директором, а почесним президентом було обрано українського письменника Олесь Гончара.

Українські літературознавці, особливо шевченкознавці, добре обізнані з творчістю Л. Большакова. Його книги, присвячені Т. Шевченку, видавались в Україні, у 2-томному «Шевченківському словнику», що вийшов у 1977 році, розміщено понад 200 його статей. Розвідка про підсумки десятилітньої роботи Інституту була опублікована Л. Большаковим у науковому збірнику «Слобожанщина. Літературний вимір» (Луганськ, 2004 р.). Побіжно діяльність

цієї установи висвітлювалась у публікаціях О. Галича [1], Д. Чернієнка [3], присвячених її керівнику. Відомості про Інститут можна віднайти і в одному з томів «Шевченківської енциклопедії» [2].

Шевченкознавчі студії та енциклопедичні дослідження, заплановані як основні напрями наукової роботи ІТШ, активізували регіональні краєзнавчі дослідження, сприяли розвитку україністики, зокрема етнографічним обстеженням українців краю. У планах на майбутнє було створення при Інституті відділу української етнографії, співробітники якого мали допомагати в організації та проведенні етнографічних, фольклорних експедицій в українські села. З кінця 1990-х років в Оренбурзі проводяться українознавчі конференції, пов'язані з іменем, пам'ятними датами життя Т. Шевченка та українською культурою краю: «Українці у Оренбурзькому краї» (1997), «Пам'ятають степи співця України» (2000), «Етнічна історія і духовна культура українців Оренбуржжя: стан та перспективи розвитку» (2004), «Шляхами Кобзаря. Українці в Південноуральському регіоні» (2014).

Окрім наукової діяльності, ІТШ здійснювалася значна культурно-просвітницька робота, зокрема, організація «Шевченківського березня» в регіоні, надавалася допомога в проведенні свят української культури в районах Оренбурзької області. Систематичність заходів, що відбувалися попри умови мінімального фінансування, сприяла утвердженню української культурної традиції в культурно-інформаційному просторі краю.

Після смерті Л. Большакова у 2004 році Інститут припинив своє існування, багато творчих планів так і залишилися нереалізованими. Зусиллями активістів українських громад Оренбурзького краю, російських науковців-україністів продовжувалась традиція «Шевченківського березня», проводились наукові конференції. Матеріали, присвячені історії та культурі українців, друкувалися і в збірнику «Мы – оренбуржцы.

Историко-этнографические очерки» (2007). У 2013 році в Оренбурзі на конференції, присвяченій 20-річчю з дня створення Інституту Тараса Шевченка, науковцями було прийнято рішення про відновлення діяльності цього важливого наукового та культурно-просвітницького осередку. Тепер це Науково-просвітницький «Інститут Тараса Шевченка», який об'єднує вчених Росії, Казахстану, України. Був створений сайт установи (<http://www.it-shevchenko.ru>), що за короткий термін став потужною науковою платформою з матеріалами регіональних українознавчих та шевченкознавчих досліджень. На сайті можна ознайомитися з історією Інституту, його виданнями до 2003 року і сучасними надходженнями. Основні напрями роботи визначені тематикою підрозділів зарубіжного, регіонального та російського шевченкознавства, а також темою «Українці Південного Уралу».

Окремої уваги заслуговують постаті ініціаторів проекту, відомих науковців – істориків, етнографів, україністів, громадських діячів, добре знахих і в Україні. Це головний редактор сайту Денис Чернієнко (Нурсултан, Казахстан), Василь Бабенко (Уфа, Башкортостан), Ігор Шульга (Саратов), Євгеній Савенко (Казань), Максим Пилипак (Уфа), Тетяна Большакова (Оренбург). Завдяки їхнім науковим зацікавленням, організаційним зусиллям та відданості справі традиційні Шевченківські читання набули статусу регулярної міжнародної конференції. З часом співорганізаторами читань стали провідні наукові інституції Казахстану – Євразійський національний університет ім. Л. М. Гумільова, Інститут літератури та мистецтва імені М. Ауезова Міністерства освіти і науки Республіки Казахстан. Важливе значення для продовження наукової традиції мала підтримка з боку співробітників українських дипломатичних установ – Посольства України у Республіці Казахстан, Генерального консульства України в м. Нижньому Новгороді, та самовіддана праця представників укра-

їнських національно-культурних товариств Оренбуржжя, Башкортостану, регіонів Поволжя, Казахстану.

Ідея проведення Шевченківських читань у Республіці Казахстан була висловлена уфимським етнологом, відомим громадським діячем В. Бабенком Надзвичайному і Повноважному Послу України в Республіці Казахстан Олегу Дьоміну, з допомогою якого їй вдалося зреалізувати. На базі Євразійського національного університету у 2011 році був відкритий Український центр науки і культури (УЦНК) при Посольстві України в РК. Співробітники цього Центру й особливо його директор – учений-соціолог, радник Посольства України в РК Петро Токар, відіграли визначальну роль в організації перших і всіх наступних читань. Значну допомогу у проведенні Шевченківських читань в Астані (нині – Нур-Султан) надала Республіканська громадська організація «Рада українців Казахстану», голова якої Ю. Тимощенко є депутатом Мажилісу Республіки Казахстан.

Станом на кінець 2019 року відбулося сім таких міжнародних конференцій, три з яких (2012, 2014 і 2018 рр.) пройшли в Астані, одна – в Оренбурзі (2013) і три (2015, 2016 та 2017 рр.) – у м. Каневі. У розділі «Бібліотека» на сайті ІТШ можна ознайомитися з електронними версіями матеріалів усіх читань (<http://www.it-shevchenko.ru/index.php/biblioteka/2-%D1>). Аналіз змісту видань, у яких опубліковані розвідки науковців з України, Росії, Казахстану, зокрема і статті співробітників Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології, дозволяє визначити їхню актуальність та наукову цінність у контексті сучасних досліджень культури української діаспори, проблем збереження нею ідентичності, питань міжкультурної взаємодії. У матеріалах перших читань «Украинская восточная диаспора в контексте современных культурно-исторических и общественно-политических процессов в постсоветских государствах» (Астана, 2012 р.) розглядаються також про-

блеми сучасних імміграційних, етнодемографічних процесів, до яких залучена українська діаспора. Видання за підсумками третіх читань «Шевченко – символ духовної зв'язи українського і казахського народів» (Астана, 2014 р.) містить цікавий порівняльний матеріал, що стосується культурних особливостей та побуту українців Казахстану, Іркутська, Оренбурзького краю, Далекого Сходу. Автори повідомлень досліджували фольклорні мотиви у творчості Т. Шевченка, використання ним елементів української обрядовості. У збірнику «Творчество Тараса Шевченко и народные традиции» за матеріалами сьомих читань (Астана, 2018 р.) йдеться про вплив степової культури на творчість Т. Шевченка, дослідження тюркських мотивів у його ліриці, проблеми перекладу поезій Шевченка та Абая уйгурською мовою. Окремий блок становлять публікації з порівняльним аналізом феномену народних співців у культурних традиціях народів Євразії, розвідки, присвячені кобзарству та постатям деяких кобзарів.

Після розв'язання Росією військових дій на Сході України «українське питання» в цілому і шевченківська тематика зокрема в цій країні стали сприйматися крізь призму ідеології, що ускладнило культурно-просвітницьку та науково-дослідну роботу. Тому впродовж 2015–2017 років Шевченківські читання відбувалися в Каневі на базі Шевченківського національного заповідника за участі шевченкознавців, українців з Росії та Казахстану.

Окрім матеріалів читань, «Бібліотека ІТШ» містить унікальні видання з регіональної історії та етнографії українства, сучасних проблем розвитку українистики в Росії. У рубриці «Українці на Південному Уралі» у вільному доступі монографія Д. Чернієнка «Україністика Південного Приуралля» (Іжевськ, 2013 р.), інші праці Д. Чернієнка, В. Бабенка, М. Пилипака про українців Башкортостану, а також спільне видання Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського та

Уфимської філії Московського університету ім. М. Шолохова «Українці Башкирії» (Київ; Уфа, 2011 р.). У серії видань «Слов'яни на Південному Уралі», три випуски якої можна побачити на сайті Інституту, зацікавлені читачі також знайдуть публікації, присвячені українцям краю. У розділі «Україністика» розміщена знакова праця – матеріали наймасштабнішої в Росії новітнього часу конференції «Україністика в Росії: історія, стан, тенденції розвитку», що відбулась з ініціативи Міжнародної асоціації українців, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, Уфимської філії Московського університету ім. М. Шолохова в Національному культурному центрі України в Москві в листопаді 2009 року. Конференція зібрала значну кількість учасників, виявивши суспільний запит на українську тематику в культурно-інформаційному просторі Росії. Проведення такого великого українознавчого форуму спричинило певні наслідки для його організаторів та учасників, які отримали низку

звинувачень на свою адресу через поширення українських студій. Після подій 2013–2014 років україністичні дослідження за деякими напрямками почали в Росії більш стрімко згортатися і занепадати. Постійне наповнення сайту новинами про події культурно-наукового життя, пов'язані з Т. Шевченком, регіональними дослідженнями з української історії, етнографії, оголошеннями про презентацію книг, концерти українських колективів вселяє надію, що українська культурна традиція тут не зникне остаточно, а продовжиться і надалі. Безперечно, усі зібрані співробітниками Інституту матеріали – й опубліковані, і ті, що ще побачать світ, употужнюють джерельну базу історичних, етнографічних студій української культури за межами нашої країни. І Великий Кобзар, чий внесок у світову культуру продовжують досліджувати учасники актуального міжнародного проекту – Науково-просвітницький «Інститут Тараса Шевченка», тепер, як і завжди, на передньому краї оборони рідної культури.

Список використаних джерел

1. Галич О. Шевченківський щоденник Л. Н. Большакова. *Бахмутський шлях*. 2010. № 1/2. С. 95–98.
2. Захаркін С. Інститут Тараса Шевченка науково-дослідний – Центр енциклопедичних проєктів Оренбурзького державного університету. *Шевченківська енциклопедія* : у 6 т. Київ, 2013. Т. 3. С. 124.
3. Чернієнко Д. Шевченкознавство Леоніда Большакова: пошук довжиною в життя. *Шевченків світ*. 2014. № 7. С. 129–142.

References

1. HALYCH, Oleksandr. The Shevchenko Dairy of L. N. Bolshakov. *Bakhmut Way*, 2010, 1/2, 95–98 [in Ukrainian].
2. ZAKHARKIN, Stepan. The Research Institute of Taras Shevchenko – The Centre of Encyclopaedic Projects of Orenburg State University. In: Mykola ZHULYNSKYI, editor-in-chief. *The Shevchenko Encyclopaedia: In Six Volumes*. Kyiv, Ukrainian National Academy of Sciences of Ukraine Taras Shevchenko Institute of Literature, 2013, vol. 3: I – A, pp. 124 [in Ukrainian].
3. CHERNIYENKO, Denys. The Shevchenko Studies of Leonid Bolshakov: Search in the Length of Life. *The Shevchenko World*, 2014, 7, 129–142 [in Ukrainian].